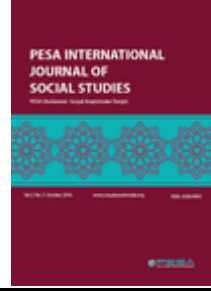

**PESA INTERNATIONAL
JOURNAL OF
SOCIAL STUDIES**

**PESA ULUSLARARASI
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

February 2017, Vol:3, Issue:1 Şubat 2017, Cilt:3, Sayı 1
e-ISSN: 2149-8385 p-ISSN: 2528-9950
journal homepage: www.sosyalarastirmalar.org

Kitap Tanıtımı: Shaban, Muhammed Abdulhayy, The 'Abbāsīd Revolution, 1970, Cambridge University Press
Book Review: Shaban, Muhammed Abdulhayy, The 'Abbāsīd Revolution, 1970, Cambridge University Press

Öznur ÖZDEMİR

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, oznurozdemir@sakarya.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ARTICLE INFO
<p><i>Makale Geçmişi:</i></p> <p>Geliş 22 Aralık 2016 Kabul 21 Ocak 2017</p>	<p><i>Article History:</i></p> <p>Received 22 December 2016 Accepted 21 January 2017</p>
© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır	© 2017 PESA All rights reserved

Yazarın 1960 yılında Harvard Üniversitesi'nde tamamlamış olduğu *The Social and Political Background of the Abbāsīd Revolution in Khurasan* adlı doktora tezini temel alarak yazdığı kitap Abbāsī ihtilâli konusunda yazılan en önemli kitaplardan biri olma niteliğini bugün dahi korumaktadır. Fakat ne yazık ki, Abbāsī ihtilâli çalışmaları arasında sahip olduğu bu önemli konuma rağmen, kitabın bugüne kadar Türkçe tercümesi yapılmamıştır. Yayımlandığı yıllarda hakkında İngilizce olarak altı farklı kitap kritiği yazılmış olan bu kitabın, basım yılına rağmen hala satışta olması da onun önemini kanıtlayan diğer bir göstergedir. Bu sebeplerle, ilk basım tarihinin üzerinden neredeyse yarım asır geçmesine rağmen bu kitabın tanıtımı (1) Abbāsī ihtilâline dair farklı perspektiflerin sunulması (2) Müslüman fakat batıda eğitim almış bir tarihçinin değerlendirilmesi (3) konuyla ilgili güncel kitaplarda yapılan atıflara bir alt yapı oluşturması açısından önemlidir.

Dokuz ana bölümden oluşan kitapta Horasan bölgesi esas alınarak, ihtilâlin temel sebepleri buradaki sosyal ve politik koşullarda aranmıştır. Bu sebeple, dokuz bölümün ilk sekizinde Emevîler döneminde Horasan bölgesindeki yapı detaylı şekilde incelenmiştir. Sekiz bölümün ardından nihayet dokuzuncu bölümde kitabın başlığı olan "Abbāsī ihtilâli" konusuna geçilmiş ve yazar diğer bölümlerde vurgulamaya çalıştığı Horasan'daki mevcut durumun ihtilâle sebebiyet verdiği teorisini bu bölümde açıkça sunmuştur.

Bu teori, daha açık bir ifadeyle, ihtilâlin, Emevî yönetiminin Horasan'a yerleşen Araplara uyguladığı politika ve yerleşik Arapların bu politikadan hoşnutsuzluğu sebebiyle başlamış olduğu iddiasıdır. Shaban bu iddiayı savunurken, Abbāsī ihtilâli hakkında ilk modern çalışmaların sahibi Van Vloten (1894) ve Wellhausen'in (1902) tezlerine karşıtlığını dile getirir. Ona göre Abbāsī İhtilali'nin ana unsuru Vloten ve Wellhausen'in iddia ettiği gibi Horasan'daki İranlı *mevâlî* değil, Horasan'daki yerleşik Arap kabileleridir. Yazar ayrıca Wellhausen'in iddiası olan Horasan'daki Arap kabilelerinin çatışmaları meselesine karşı çıkararak, ihtilâl yolunda kabilelerin Emevî karşıtlığı noktasında uzlaşıp aralarındaki çatışmanın azaldığını ve onların ortak hedeflerle birleştiğini söyler. Elbette ki kabilelerin hoşnutsuzluğunu fırsata dönüştüren kişi Abbāsîler'in Horasan'daki temsilcisi Ebu Müslim el-Horasanî'dir; yazarın, bu başarısından dolayı Ebu Müslim'e yüklediği önemli misyon ve anlam da kitabın ilgili bölümünde açıkça belirtilmiştir. Yazara göre Müslümanların babası anlamına gelen "Ebu

Müslim” özel olarak seçilmiş bir lakaptır ve bu ismin seçilmesi, kabilelerine, hatta Arap olup olmayışlarına bakılmaksızın, Emevî karşıtı tüm Müslümanların aynı sancak altında toplanmasını hedefler. (s.154-155)

Kitapta öncelikle Horasan ve doğunun politik coğrafyası, Horasan’daki Arap fetihleri, Emevî merkezi yönetimi ve bölgedeki Arap kabileleriyle ilişkiler ayrı bölümler halinde verilir. Daha sonra Arap kabilelerinin hoşnutsuzluğunun sebebini açıklayacak olan bölümlere geçilir. Haccac ve Kuteybe’nin (Shaban onu Haccac’ın en önemli öğrencisi olarak yorumlar s.72) bölgedeki politikaları, Emevî halifelerinden Süleyman ve II. Ömer’in idareyi ele aldıktan sonraki farklı politikaları ve son olarak da Halife Hişam ve valisi Nasr b. Seyyar dönemi hakkında bilgiler sunulur. Shaban’ın teorisine göre tüm bu süreçler boyunca bölgeye yerleştirilen Araplar’da Emevî politikalarından dolayı bir hoşnutsuzluk ortaya çıkmıştır. Onlar bölgeye adapte olup yerleşik düzene geçmeye çalışırken Emevî yönetimi onları seferlere yönlendirmeye çalışmıştır. Seferlere katılmak istemeyen Araplar, devlet politikalarıyla zıt düşmüştür ve zamanla diğer Arapların sahip olduğu ayrıcalıklardan mahrum bırakıldıkları gibi vergi vermeye zorlanarak bölgedeki yerli yönetici (*dihkan*)lara tabi olmaları istenmiştir.

Yazarın kitap boyunca altını çizdiği en önemli mesele, kendi tabiriyle, bu “asimilasyon” meselesidir. Arapların Horasan’daki asimilasyonu hakkında Shaban’ın belirli iddiaları vardır ancak bu iddiaları sunarken farkında olmadan okuru bir karışıklığa sürükler. Örneğin Shaban ihtilâlın ana destekçilerinin Horasan’da asimile olamadığı için bir anlamda imparatorluğun Arap üyeleri ile Horasan’lı yerli halk arasında araya sıkışmış, kendisine uygun bir konum edinememiş bu sebeple de Emevî politikasından hoşnut olmayan kesim olduğunu söyler. (s.157) Fakat daha sonra aynı asimilasyon kelimesini kullanarak onların Horasanî olarak kaydedilmesinin asimilasyonun tam olarak gerçekleşmesinin göstergesi olduğunu söyler. (s.158) Muhtemelen Shaban ikinci kullandığı “asimile” kelimesiyle onların Emevî karşıtlığı ve dolayısıyla ihtilâl fikrinde aynı çatı altında birleşebildiklerini kastetmek istemiştir. Eğer bu yorum doğru ise, aynı çatı/sancak altında birleşmeyi kastederken onun ana fikrini oluşturan ve kitabında da pek çok yerde açıklamaya çalıştığı “asimilasyon” terimini kullanması yanlış bir seçim olmuştur denilebilir.

Shaban Nasr b. Seyyar’ın Arap kabilelerinin hoşnutsuzluğunu gidermek için bir adım attığını ancak bunun geç kalınmış bir adım olduğunu da söyler. Sonuç olarak Shaban, Merv’deki Arap göçmenlerin eski rejime karşı ayaklanabilmek için yeterli sebepleri olduğunu ve Haşimiyye misyonerlerinin, ihtilâl hareketine asker temini açısından, bu verimli zeminin farkına varmış olduklarını ifade eder. (s.155-157) Bu yorumla kitabının başından beri şekillendirmeye çalıştığı temel iddiayı nihayete kavuşturur.

Shaban’ın kitabında kaynak kullanımını açısından dikkat çeken ayrıntı onun kitabının başında İbn A’sem’e verdiği önemi açığa vuran yorumu ve zaman zaman satır aralarında İbn A’sem’e abartılı şekilde değinmesidir. (s. 72,82,83,85,115 gibi) Shaban en başta Medâîni’nin (ö.839) Horasan’daki Arap’ların en eski tarihine dair tartışılmaz bir otorite olduğunu belirtmiş ve Medâîni’nin rivayetlerine Taberî vasıtasıyla ulaştığını söylemiştir. (s. XVII) Medâîni’nin rivayetlerine ulaşılabilen diğer önemli bir kaynak olarak İbn A’sem’in *Kitâbü'l-Fütûh*’unu göstermiştir. Shaban’ın İbn A’sem’in bu eserine hayranlığı devam eden satırlarda açıkça anlaşılmaktadır. Shaban eserin 204/819 yılında yazıldığı belirtirken Belâzurî’nin bu eserden faydalandığını hatta Belâzurî’nin bu eser üzerine yeni bir metod getirmediğini, çalışmayı doğrudan taklit ettiğini ifade etmiştir. İbn A’sem Taberî ile kıyas edildiğinde ise Shaban ortaya çıkan farkın çok doğal olduğunu çünkü İbn A’sem’in bir fütuh kitabı yazdığını Taberî’nin ise çok daha ayrıntılı bir tarih kitabı yazdığını söyleyerek bu konudaki olası yorumları engellemek ister görünmektedir. (s. XVII-XIX.) Shaban, İbn A’sem hakkındaki bu görüşleri sebebiyle eleştirilmiştir. (Mustafa Fayda, "İbn A'sem", *DİA*, XIX, 325-326.) Shaban, İbn A'sem'in *Fütûh* adlı kitabının bulunması ile Belâzurî’nin *Fütûhü'l-Büldan* adlı eserinin değerinin azalmadığını belirterek, Belâzurî’yi kullandığı önemli kaynaklar arasında konumlandırırken İbn A’sem’e verdiği önemi bir kez daha vurgular. Aynı zamanda Belâzurî’nin *Ensâbu'l-Eşraf*’ını da birçok konuda diğer kaynaklara nazaran çok daha detay bilgiler sunan eşsiz bir kaynak olarak niteler. (s. XIX) Shaban’ın atıflarına bakıldığında ise en çok Taberî’den faydalandığı görülür.

Shaban ayrıca çalışmasında hocası Hamilton Gibb’in görüşlerine de sık sık yer verir hatta onu Vloten ve Wellahusen’in tartışılmadan kabul edilmiş yanlış görüşlerine ilk şüpheyi koyan kişi olarak yansıtır. Kitabının başında bu konumu Daniel Dennett’e vermesine rağmen (s.XIII) kitabın ilerleyen kısımlarında

onu sık sık eleştirdiği ve hocası Gibb'i öne plana çıkardığı görülür. Elbette Shaban'ın tez danışmanın Hamilton Gibb olması ve bu çalışmasını da hocasına atfetmiş olması onun bu tavrını açıklayıcı bir husus olarak addedilebilir.

Sonuç olarak, Shaban'ın bu kitabı, belki de en olumsuz yönü olarak, içeriğin başlıkla uyuşmaması sebebiyle eleştirilerin muhatabı olsa da (Book Reviews: Bulliet, 1971, s. 542; Parry, J, 1972, s. 147) bu başlığın seçimi onun Abbâsî ihtilâli hakkındaki teorisini destekler görünmektedir. Çünkü Shaban ihtilâlin ana sebebinin Horasan'ın sıkıntılı atmosferi olduğunu düşündüğü için kitabın büyük çoğunluğunu bu bölgeye dair ince detaylara ayırması normal bir eğilimdir. Zaten kitabın temeli olan doktora tezinde daha ayrıntılı bir başlık seçilmiştir. Shaban sosyal-coğrafi-ekonomik yönleriyle bir bölgeyi ele almış daha sonra tespitlerini politik bir olayla ilişkilendirmiştir. Shaban'ın bu kitabı Emevîler'den Abbâsîler'e ihtilâl sürecini ele alan modern İslam tarihi çalışmalarında araştırmacıların karşıt görüşlerini anlamak ve Shaban'ın konu hakkındaki kendi iddiasını nereye oturttüğünü öğrenmek açısından oldukça önemlidir. Kitap modern dönem Abbâsî ihtilâli çalışmaları arasında önde gelenlerdendir.